

Toespraak Meriam de Leeuwe bij de onthulling van Stolpersteine voor Louis de Leeuwe, Rembrandtlaan 71, voor Louis de Leeuwe en Lion Content, Frans Halsstraat 8A, nu 26, en voor het gezin De Leeuwe-Lindeman, Spoelstraat 14A, allemaal in Zwolle, 16 maart 2018.

Geachte aanwezigen en in het bijzonder lieve tante Jantje Louise (Jeanet), die net als ik een van de laatste personen is in Zwolle met de achternaam De Leeuwe.

Vandaag sta ik hier als nabestaande, maar ook als getuige van een tijd die ik niet heb meegemaakt. Dat komt doordat de tijd ons heeft ingehaald. Wat had ik graag meegemaakt dat mijn vader Louis de Leeuwe deze dag nog had meegemaakt. Hij stierf helaas 4 jaar geleden. Hij stond net als zijn grootvader Louis, zijn vader Hartog en ooms, tantes, en zuster op de Zwolse markt. Als wij praten over de familie De Leeuwe, dan kunnen wij met recht praten over een drie-eenheid, misschien in Joodse context een merkwaardige entiteit. Hier kunnen wij in één adem noemen: Zwolle, de familie De Leeuwe en de markt. Zij zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Toen mijn betovergrootvader Abraham de Leeuwe naar Zwolle kwam, rond 1855, begon de langdurige band tussen Zwolle, de familie en de markt. Op dit moment zetten mijn zuster Eline Louise (Ellen) en ik, de 5e generatie, de handel voort op de markt. Doordat onze overgrootvader Louis de Leeuwe, waar straks een steen voor onthuld wordt, en onze overgrootmoeder Vrouwtje Polak, 4 zonen en 2 dochters op de Zwolse markt stonden, werden ze beeldbepalend. In 1937 waren mijn overgrootouders 50 jaar getrouwd én stonden zij 50 jaar op de markt. Naar aanleiding van dit jubileum kwamen ze in de krant. Ik lees het artikel hiervoor, want het is een directe weergave van vlak voor de grote catastrofe:

Vijftig jaren op de markt
EEN DUBBEL JUBILEUM—

Vijftig jaar markt-leven, een halve eeuw van hard werken, van aanpakken, van koopmanschap. Zie daar **de** staat van dienst van het echtpaar **de Leeuwe—Polak**, dat van Januari 1887 een vaste plaats **op de Zwolse markt** inneemt.

„Ik heb er al lang mee willen ophouden”, zegt ons **de** vrouwelijke helft van het jubilerende echtpaar „maar als het weer Vrijdag is moet ik naar **de markt**.”

En zoo kan men **de** echtgenoot van den heer **de Leeuwe** elken marktdag te Zwolle weer in haar ansichtenkraam bij **de Luttekestraat** vinden. „Acht en zestig jaar ben ik nu”, zoo vertelt ze ons, „en van mijn 18e jaar heb ik altijd **op** het zelfde plaatsje gestaan.”

Een halve eeuw **markt** lief en -leed heeft ze daar aan zich voorbij zien trekken. Tal van verandering in het marktwezen heeft ze meegemaakt. **De** tijden heeft ze gekend, dat **de** boeren van buiten **de** stad uren kwamen lopen om in Zwolle **de markt** te bezoeken. **De** Marktbezoekers en **de** kooplieden kenden elkaar toen en wisten **de** kleinste bijzonderheden uit elkander's familieleven.

„Tegenwoordig is dat wel veranderd”, zoo zegt ons **de** jubilarisse. En inderdaad, **de** bussen, die nu elken Vrijdag **de** boeren uit **de** omliggende plaatsen naar **de markt** voeren, hebben hun stempel ook **op de** marktbezoekers gedrukt. Ook zij zijn, evenals **de** tijden, gejaagder geworden, hebben minder tijd om een rustig praatje te maken, want **de** bus wacht niet en ze zijn gebonden aan het vertrek.

De heer **de Leeuwe**, een krasse 72-jarige, staat al jaren met z'n fruitstalletje **op de** Melkmarkt. Ook hij is opgegroeid in het marktlevens en **op** en top het type van den handigen marktkoopman. Het 50-jarige jubileum van het echtpaar **op de Zwolse markt**, valt samen met zijn 50-jarig huwelijksfeest, dat Zondag a.s. gevierd wordt. Dat ze nog lang voor elkaar en voor **de markt** gespaard mogen blijven!

Opoe Vrouwtje, zoals ze werd genoemd, stierf precies een maand later en opa Louis zou bejaard eindigen in de gaskamers van Sobibor in Zuidoost Polen, ver weg van Zwolle. De familie was net als de meerderheid van het vooroorlogse Jodendom niet bijzonder religieus, zij waren bezig met de strijd om het bestaan. De familie bewoonde voornamelijk de buurt rond het Eiland, achter de Broeren, de Waterstraat en de Bitterstraat en de

schilders buurt. Economisch gezien woonden daar de minder bedeelden, het zogenaamde proletariaat. Geen proletariërs in strikte zin, want ze waren allereerst toch kooplieden. De oudste broer van mijn opa, oom Abraham (1888), was erg succesvol met zijn grossierderij in bananen. Hij overleefde met zijn vrouw, tante Jaantje, de oorlog en stierf als een rijk man. Hij zou altijd het verdriet met zich meedragen van het verlies van zijn enige kind Louis (1919), waar we straks ook een steen voor onthullen. Ik draag vandaag om mijn pink een gouden zegelring, die van hem is geweest.

Religie, ik zei het al, speelde geen enorme rol. Echter verhoudingsgewijs werd er veel gemengd gehuwd binnen de wijdere familie De Leeuwe, waaronder mijn grootvader en zijn zus Sara. Dit zette de verhoudingen binnen de familie op scherp, het was NOT done om buiten de stam te huwen. Cynisch genoeg zouden nu juist die gemengde huwelijken mijn grootvader en zijn zus beschermen tegen deportatie.

Het gezin van Joseph de Leeuwe (1909) met 4 kinderen ontkwam niet aan deportatie. Hij was ook één van de broers van mijn grootvader en handelde tevens in bananen. Ik draag vandaag zijn trouwring, die ze aan mijn grootouders hebben gegeven vlak voor deportatie. Mijn grootouders trouwden in 1941, maar hadden geen geld voor trouwringen.

De broers van mijn grootvader, waaronder Mozes de Leeuwe waarop een eerder tijdstip een steen voor is onthuld, waren niet politiek bewust en actief. Helaas werden zij allemaal en ook zwager Lion Content, slachtoffer van de totalitaire politieke ideologieën, die in de jaren 20 en 30 opkwamen in Europa. Eén neef van mijn vader, Eli Content, keerde terug uit Auschwitz. Hij ging na het overlijden van oom Abraham wonen aan de Rembrandtlaan.

In de joodse traditie is het een Mitswa om een graf te bouwen voor je familie. Met steentjes die gelegd worden op Joodse grafstenen, bouw je symbolisch mee. Hoewel we niet letterlijk een graf hebben, kunnen wij nu toch bouwen aan een herdenkingsplek. Daar hebben wij als nabestaanden een bevredigend gevoel over.

Dat hun Zielen gebundeld mogen zijn in de Bundel van het eeuwige leven!

Onze dank gaat uit naar de Stichting Stolpersteine Zwolle in het bijzonder naar Marco Groen voor zijn hulp en advies.

Meriam de Leeuwe

NB: op alle 3 adressen worden er vandaag stenen onthuld voor een Louis de Leeuwe. Dit zal gedaan worden door Jantje Louise de Leeuwe, Eline Louise de Leeuwe en Rachel Louise Viola.